

שני קטעים מספר השטרות לסעדיה גאון

(מגנזי קויפמן)

מאת אלכסנדר שייבר ויצחק האן

לנשמת הפרופ' ש. אסף זצ"ל

רשימות הספרים שבגניזה מביאות את המקור הערבי של ספר השטרות לרב סעדיה בשמות שונים: א) כתאב אלשהאדאת 1; ב) כתאב אלשהאדאת ואלותאיק 2; ג) כתאב אלשהאדאת ואלמותאיק 3; ד) כתב (צ"ל כתאב) אלשהאדאת ואלותאיק ואלודאיע 4. כל הכתובות הללו הועתקו לעברית בשם "ספר השטרות" 5. וכבר לקט י. מילר את הציטטים העבריים המובאים מספר השטרות 6.

את הקטע הראשון מהמקור הערבי — שורות מספר מראשיתה של ההקדמה — מצא ה. הירשפלד בגנזי קמברידג' ופירסמו לפני יובל שנים 7. שבעה קטעים נוספים גילה ופירסם פרופ' ש. אסף זצ"ל 8.

בגנזי קויפמן שבבודפשט, השמורים בספרית האקדמיה ההונגרית למדעים, נתגלה עתה קטע חדש. הוא מחזיק שני דפים, קלף, 26×17.5 ס"מ, כתוב באותיות מרובעות. בין הדף הראשון והשני חסרים דפים מספר. על יסוד תבניתו של כה"י ומנין שורותיו אפשר לקבוע כי זהו חלק מאותם שני כה"י השמורים בספרית בודליאנה שבאוקספורד 9, מסומנים MS. Heb. d. 48³⁰ ו-MS. Heb. d. 48³¹. לכשיהיו בידינו התצלומים האוקספורדיים, יאשר

1. בכר, REJ, כרך 39 (1899), עמ' 200, מס' 38; גוטהייל בס' הזכרון לאברהם (ניו יורק 1927), עמ' 154, שר' 5.

2. JQR, כרך 13 (1900), עמ' 55 = ש. אברמסון ב"קריית ספר", כרך כ"ו (תשי"א), עמ' 84, 90; גוטהייל במקום הנזכר, עמ' 150, שר' 9-8; י. מאן, Texts and Studies I (סינסינטי 1931) עמ' 656, שר' 130-131; אסף ב"קריית ספר", כרך י"ח (תש"א-תש"ב), עמ' 278, מס' נ"ט.

3. בכר, REJ, כרך 32 (1896), עמ' 127; פווננסקי כתב בטעות "אלמותאיק" (עי' JQR, שורה חדשה, כרך 13 [1922-1923], עמ' 392).

4. מאן בספרו הג"ל, כרך א', עמ' 654, שר' 61-63 (כאן צוינו כשלושה ספרים נפרדים); עי' עוד מאן, JQR שורה חדשה, כרך 11 (1920-1921), עמ' 425, שר' 21-22: "וכתאב אלשהאדאת וכתב (צ"ל וכתאב) אלודאיע וכתאב אל[ותאיק]". השווה מאן בספרו הג"ל, כרך א', עמ' 673.

5. עי' שטיינשניידר בספרו Die arabische Literatur der Juden (מפר"מ 1902), עמ' 49.

6. עי' Oeuvres Complètes de R. Saadia כרך 11 (פריס 1897), עמ' XXXVIII-XXXVII, 145 והלאה.

7. JQR, כרך 16 (1904), עמ' 299.

8. ספר השטרות לרב הא"י (ירושלים תר"ץ), עמ' 67-71; רב סעדיה גאון, קובץ תורני-מדעי (ירושלים תש"ג), עמ' ס"ה-צ"ז. (אגב, העבודה הזאת חסרה בביבליוגרפיה של אסף. עי' ספר אסף [ירושלים תשי"ג], עמ' י"ב-ל"ב).

9. עי' אסף בקובץ רס"ג, עמ' ע"ט-פ"ו.

הכתב שלהם בלי ספק את נכונות השערתנו. [בינתיים קיבלנו את התצלומים מאוכספורד, וכן נתאמתה השערתנו. גם אותו הכתב שעל שולי כה"י שלנו מצוי על כ"י Heb. d. 48³⁰]. העמ' 1b—1a מכילים את ההקדמה של הספר. העמ' 2b—2a את הפרקים ה', ו', ז' של החלק הראשון. הכתובת של כה"י שלנו היא בדיוק כמו שרשמנו לעיל בסי' ב. השורות 1—10 מתאימות בכללן עם הקטע שפורסם ע"י הירשפלד. נוסח זה שלנו נותן תיאור מקיף יותר על ההקדמה. השורות האחרונות (עמ' 2b, שו' 61—62) מזדהות עם שתי השורות הראשונות של כה"י הקמברידג'י שהו"ל ע"י ש. אסף (T.—S. Arabic Box 18 [1] 26) עמ' 2a¹⁰). מכאן ואילך כה"י הקמברידג'י ממשיך את הנוסח שלנו.

אולם קטע זה שלנו יש לו חשיבות לא רק משום שהוא מעשיר בשתי דוגמאות נוספות את הספרות היהודית-הערבית מיצירתו של סעדיה. שחלק גדול ממנה אבד, אלא גם מפני שהוא מעמידנו על המקום והזמן המדויק של חיבור היצירה ההיא. מכאן אנו למדים כי חלק מהספר נכתב בי"ט בכסלו בשנת 926 (עמ' 2a, שורות 13—15), בבגדד (עמ' 2b, שורות 41—42). מה שלא היה ידוע עד כה.

בספר השטרות לרס"ג עסקו באחרונה בנימין קלאר (מחקרים ועיונים, תל-אביב תשי"ד, עמ' 212) ושמחה אסף (תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו, עמ' קצ—קצב). במאמרנו זה התקרבנו אל הגשמת תשוקתו של הפרופ' אסף שכתב: "אין ספק, שיתגלו ממנו עוד כמה קטעים, ובדיקה מעולה באוספי הגניזה הנמצאים בספריות שונות אפשר שהיתה מביאה להשלמת הספר כולו" (עמ' קצא).

את הנוסח הערבי אנו מביאים יחד עם תרגומו העברי. התיקונים שבכה"י הם מיד המגיה ואלה סומנו פה בסוגריים (). בהזדמנות אחרת עוד נשוב לעסוק בנוסח שבשולי הדפים. — תודתנו נתונה בזה לפרופ' יהודה אריה וואידה (בפריס) על שעבר על ההעתקה וגם על התרגום בעודם בכ"י והאיר את עינינו בהערותיו החשובות.

[1a] כתאב אלשהאדאת ואלותאיק. קאל גאמעה

הדא גז מן אגזא כתאב אל פקה אלדי אנא עדיד

תאליפה לכני ראית אן אסבק בהדא אלגזו למא שאהדת

מן שדה חאגה אלמה אליה ועלמת עטים מא

5 תנתפע בה ואקול פי פאתחתה

תבארך אללה אלה אסר אלחק אלמבין גאעל אלחק

אשרף אלמעלומאת. אמא בעד פאן אלחק הו מא

שו' 4: מא — אחריו "תת" ונקוד עליו ומחוק.

שו' 6: אסר = אסראיל.

10. ע"י אסף בקובץ רס"ג, עמ' ע"ז. על יסוד כה"י שלנו נראה ברור, כי זהו הפרק השביעי.

שני קטעים מספר השטרות לסעדיה גאון

- קאם פי אלעקול אלסאלמה מן אלאפאת וצח ענד אל
נפוס אלמדברה ביה והדא אחד מע אסתפאצתה פי
10 מא בין אלעלמא קאל אלכתאב ענה כלם נכחים למבין
וגו . ווגדת אול מה יוגבה [א]לחקק הוא אעתקאד אן
למחית אל עאלם ומרכזה כאלקא פעלמת אן מן אגל דלך
קאל ויי אליס אמת הוא אליס חיים ומלך עולם . תם אן
אמרה ונהיה אלעקליין ואלמסתחסן מוגובהא ואל
15 מסתקב ממונעהא איצא חקא ולדלך (קאל) ראש דברך
אמת. תם שראיעה אלסמעיה אלמעלומה בתוסט
אלרסל כלהא חקא ולדלך קאל קרוב אתה יי וכל מצותיך
אמת. ואנחו מן אלשראיע אלסמעיה נחו אלאחכאם
לאני ראית אלכתאב יתוכא פי תסמייתהא חקא אכתר
20 מן סאיר אלשראיע כקו כה אמר יי צבא לאמר משפט
אמת שפטו וג . ואקול אן אלנאטר פי הדא אלכתאב
יתעגב מן תסמיתה חקא עגבא טוילא פיקול כיף
והי מוצועה קואעדהא עלי כלאם אלכצום דאירה
אקטאבהא עלי מקאל אלשהוד . ומא מן לצם יתכלם
25 בדעוי או בגואב ענהא אלא וימכן אן יכון לם יחכם
אלעבארה בלפטה עמא פי נפסה .
וכדלך מא מן שאהד אן יחכי מא
חצרה אלא וימכן אן יקצר פי אל
חכאיה

30 [1b] או יתסע חתי יכרג ען חד אלשי אלמחכי פאדא כאן הדאן

- אצלהא פכיף תכון פרועהא חקא בל פי אמר אלשהוד
אפה אעסם ממא נצף מן קלה אלבצר באלחכאיה והו
אנהם ימכן אן יכון אטהרו צד מא אסרו פאלחאכם יטן
אנהם צאדקין והם כאדבין פי אלחקיקה . והדא ממא יזיד
35 אלחכם בעדא מן אן יכון חקא . פאוגבת אן אתבת פי צדר
הדא אלגז אלכשף ען הדה אלשבה אלתי תכאמד קלוב אלנאטרין
ואקול אן אלחכים תבא ותעאלי ילום אלחכאם אלא יעתקד אן מא
שהד בה אלשהוד חק לכנה אלזמהם אמצא אלחכם בשהאדה
שאהדין והם מע דלך מעתקדין אנהמא פי אלממכן אן יכונא

שר' 10 : למבין — ע"כ גם כ"י קמברידג' I.—S. 8. Fa. 1. (נדפס ב-JQR כרך 16 [1814], עמ' 299.

שר' 11 : אן — אחריו "לכ" ונקוד עליו.

אלכסנדר שייבר ויצחק האן

- 40 כאלבין כמה פיה אן יכונא צאדקין . ואן אלחכים מע דלך
לא יאמר באמצא אלחכם עלי קולהמא אלא וקד תצמן לל
מחכים עליה תעויצא מן מאל לעלה אן יגרמה בקולהמא
ונעימא פי אלדאר אלתאניה מן אלתראם מזהדה אלדאר
לעלה אן יגרי עלי אידיהמא פעלי אלחאכם אן ימצי
45 אחכאם אללה כמא אמר ויעתקד אן ואצעהא לא בד מן
אן יפעל מא תוגבה אלחכמה להא ואנמא צאר אלחכם
בשהוד . לא בד מן כונה פי אלאצל לתוסט אלכלק ואלאכתיאר
אלסו . פיקע מנהם אלגחוד ללסואלף מן אלאמור . פוגב אן יכון
בינהם חאל מנצפה ואלאמר פי תחדידה עלי מקדאר מא לל
50 ראד לה או אלמתבת פאכתצר עלי וצעהא בשאהדין
פאן ראם ראים תגייר הדה אלכמיה אלי זיאה ואלו נקצאן
כאן מא יטען בה פיהא מוגודא פי כל כמיה יאתי בהא חתי
תתכאפא אלכמיאת ותרנח הדה אלכמיה באכתיאר אלחכים
להא . וגעל אחצארהמא עלי אלמטאלב לאנה ידעו שיא
55 כאן וכצמה יקול אן דלך אלשי לם יכון ומא יקאל אנה כאן
יצח במשאהדה דלך אלוקת ומא יקאל
אנה לם יכן לא יצח עלי הדא אלסביל
אלא במשאהדה גמיע אלאוקאת

.

- [2a] פלא יעלם מן אלטריד לכתאב דינה חתי יתסלם מנה
דון אלבאקין ולכל שך יקע פי הדא אלתואריך אחכאם עלי
ג צרוב אלאול אן יכון אלשך פי אלתאריכין גמיעא . ואלב
אן יכון אלשך פי אחדהמא לכנה ינתהי אלי זמאן לא ישך
5 פיה . ואלג אן יכון אלשך פי אחדהמא מן אול אלמרה אלי
אכרהא . וכדלך ללקא אלכתאבין אלדי יכון פיהמא אהמאל
תאריך אלאחכאם ליס הדא מוצע אדכר פיה שיא מנהא
לאני אנמא אלפת הדא אלכתאב לתצחית אלכתב ואלשהאדאת .
פאקול פי הדא אלבאב אלכתב תורף בד עלאמאת מן אל
10 זמאן כם פי אלאסבוע ואי יום פי אלשהר ומן אי שהר
מן אית סנה מא לבני אלבית אלב וואפק אן כאן דלך אל
וקת מלך אלאסכנדר אלמסמי דא אלקרגין פיכון מא יכתב

שני קטעים מספר השטרות לסעדיה גאון

- מתלא עלי מא אורף ליומנא הדא בתלתא בשבא דהוא
תשעה עשר בירח כסליו לשנת אלפא ומאתן ותלתין
ותמני שנין למניינא דרגילנא בה : ואמא סאעאט 15
פלם יכון דלך קט אלא פי ירוש פקט לקו כך היו כותבין
בירוש שעות : פאן הדא אלד חדוד אלתאריך אן לם
יחפטוהא אלשהוד פלידעוה ויורכו אלכתא ביום אל
כתבה ויערפון [אן] יום אלשהאדה כאן אסבק וינסבון
מא עלמו מן. . . . אלת] ריכין למכתב שטרא דנן הוה 20
מן קדמת דנא ואן. . . . [חרגוהי : וכדלך מן שהד
עלי מריץ פי סבת או עיד או כפור כמא הו גאיז אן
ישהד עלי אלמריץ כאצה פליכתב בעד יום קדש
אן אלשהאדה כאנת מתלא בעשרה בתשרי וכתב[א]
דנן כתבנוהי בחד עשר בתשרי ולא יצר דלך שיא : 25
ואן כתב כתאב יום אלאחד מתלא ולם ילחק אלשהוד
אן ישהדהם פי יום אלאחד פקט פיכון פי לידה אלאתנין
פלך יגוז מא כלא אלגט פקט : וסימא אלכתאב
פאנה באלחרי אן תכון גאיזה לקו כתובתיה דחייא בר
רב איכתיב ביממא ואיחתים בליליא הוה רב התם ולא 30
אמ להון ולא מידי : אללהם אלא אן ינקצי אלליל ויבתדי
נהאר אליום אלתאני : פאן כאן לם ישהד פי אלכתאב אחדא פלירמי [2b]
בה פאנה לא יצלח לשי ואן כאן קד שהד פיה ואחד או אתנין
או מא זאד אנחנו חתמנו ביום פל בכך וכך לחדש פל על פל
בר פל בכל מה דכתיב בשטרא דנן וילתמון אלשאהדין או מא 35
זאד פלירוף אלבאקין דון כתאמתה ת(א)ריכא תאניה יקולון פיה
נחן שהדנא פי אליום אלפלאני בגמיע מא פי הדא אלכתאב
וישהדון : ואלבאב אלסאדס
אלדי הו ואגבאט אלמכאן שרחה אנה יגב אן ירסם פי אלכתאב
אסם אלמדינה אלתי כאנת פיה אלשהאדה ואלנהר אלדי 40
הו מגאור להא מתאל דלך כמא נכתב אלאן במדינה
בגדאד דעל דיגלת רבה מוחבה : וכדלך אן כאן פי
אלמדינה או אלקריה חאראת וקטאיע מכתלפה פינבגי
אן יכתב איצא אסמאיהא : וכדלך אסמא אלאנהאר

אלכסנדר שייבר ויצחק האן

45 אלמגאורה' להא ולא יתסהל פי דלך לקו אמ להון רב
לספריה כי יתביתו בשילו כתבו בשילו וכי יתביתו
בהינו כתבו בהינו • ועלי אן ליס פי מא בין אלמוצעין
אלא קראח ואחד.

ואלבאב אלסאבע

50 אלואגבאת אלתי לגמיע אלכתב ומא יל[נס] בהא ממא
יחתאג אלשהוד אלי אלוקוף עליה [.....] כתב
פאקול אן ואגבאת כל כתאב [.....] תתני בה פי הדא
אלגוז מנהא ז • אלאולי אלחאריך לינפצל בה אלמתקדם
מן אלמתאכר עלי מא שרחת • ואלב אלמכאן ליכתך כל
55 בלד במא שהד פיה ובאהלה ובציאעה • ואלג

אסס אלשכך אלמשהוד עליה ובאכבארה באן אלשהאדה
פי צחה' מן עקלה ובדנה טאיעא גיר מכרוה ואסס אל
משהוד לה עלי הדא אלסביל איך ר פל בר פל אמ לנא הוו
עלי סהדי וקנו מני מעכשיו בכל לישאנא דזכואתא
60 וכתבו וחתמו והבו ליה לפל בר פל דבצבי נפשי קא מודינא
קדמיכון כדלא באונס ולא במרע ולא בשגו ולא בטעו
ולא בשלו א' א' בליבא שלמא ובדעתא שלמתא • ואלד

תרגום הקטעים

[1a-b] ספר העדות והשטרות. אמר המאסף זה חלק מחלקי ספר ההלכה אשר אני עתיד לחברו. אולם
חשבתי להקדים בחלק הזה מה שנוכחתי מגודל צורך האומה בו וידעתי רוב התועלת שיקבלו על ידו.
ואמר בהקדמתו: יתברך האל אלהי ישראל שהוא האמת הברורה, עושה המשפט טוב שבכל הידיעות.
ואחרי כן אומר האמת היא ענין עולה בשכל השלם וקיים בנפשות הנוהגות לפיו. וזאת ההגדרה עם
התפשטותה אמר הכתוב עליה כלם נכחים למבין וגו'.¹ ומצאתי שתחלת מה שתתבעהו האמת היא
האמונה שיש לעולם כולו, להיקפו ולמרכזו בורא ומפני זה אמר הכתוב וה' אלהים אמת הוא אלהים
חיים ומלך עולם.² וכמו כן מצות העשה והלא-תעשה השכליות³ שהטוב הוא המצווה והרע הוא

ש' 51: כתב — לפניו "וקוף" ומחוק.

ש' 55: בלד — לפניו "[מכ]אן ונקוד עליו.

ש' 61: כדלא באונס — מכאן ואילך גם בכ"י קמברידג' T-S. Arabic Box 18(1)26, עמ' 2a
(נדפס ע"י אסף בקובץ רס"ג, ירושלים תש"ג, עמ' עז-עח).

1. משלי ח' ט. 2. ירמ' י' י.

3. ע' Kitâb al-Amânât wal-Y'tiqâdât, הוצ' ש. לנדויר (ליידן 1880), עמ' 11, ש' 4: ע' עוד

מאן, Texts and Studies כרך ו. עמ' 677, הע' 236.

אסור — כל זה גם כן אמת ולכן אמר ראש דברך אמת⁴. ואחרי כן מצוותיו השמעיית, הידועות לנו ע"י הנביאים, כולם אמת ומפני זה אמר קרוב אתה ה' וכל מצותיך אמת⁵. ואני אפנה מבין המצוות השמעיית אל המשפטים כי ראיתי שדרך הכתוב לקרא אותם "אמת" יותר משאר החקים כמו שאמר כה אמר ה' צבא', לאמר משפט אמת שפטו וגו'⁶. ואומר שהמסתכל בספר הזה ישתומם הרבה על מה שהמשפט נקרא אמת ויאמר: איך? והלא עמודי המשפט בנויים על דברי היריבים המתווכחים וקטביו מסתובבים על דבר העדים ואין לך יריב אשר ידבר מעצמו או על שאלה אפשר שיוכל להתאים דבריו אל מה שבנפשו. וכמו כן אין לך עד מגיד מה שראה שלא יוסיף לעתים על המעשה או שלא יגרע ממנו עד שיצא מגבול הנעשה האמת. ואם אלה הם שרשי הדין איך יהיו ענפיו אמת וצדק? אבל יש בדברי העדים סכנה עוד יותר גדולה ממה שתארגנה, והיא ממיעות הדיקנות שבסיפורם, והיא שאפשר שיגידו הפך מה שבלבבם. והשופט חושב שהם מדברים צדק ובאמת הם מכזבים. וזה יוסיף להרחיק את הדין מלהיות צדק. והצטרכתי להסיר בתחלת החלק הזה את הספקות שיעציבו לבות המהרהרים בדבר, ואומר שהקב"ה יתב' ויתע' לא צוה את השופטים להאמין שכל מה שדיברו העדים אמת, כי אם חייבים להוציא את הדין לאמת ע"פ שנים עדים ובכל זאת ידעו שכמו שאפשר שהעדים מדברים צדק אפשר גם כן שיכזבו. ואם זה לא צוה הקב"ה לברר את הדין ע"פ עדים, רק אחרי מה שהקציב בשביל הגטען תשלומי נזק בכסף, אם הונהו השופט ע"פ דבריהם והוא (ז.א., הקב"ה) יפצהו בעולם הבא על היסורים שנשא בעולם הזה בגלל העדים. ועל הדין להוציא את הדין ע"פ ה' כמו שצוה ולהאמין שמי שהציע את המצוות האלה עשה בלי ספק לפי מה שדרשה החכמה. וליבון הדין ע"י עדים נעשה ממה שהיה שורש לענף ע"י תווח הבריות ואפשרות הברירה המופסדת. ותפול מהם השלילה לדברים הנעשים בעבר. וצריך שיהיה ביניהם מצב צודק. הקב"ה הגדיר מספר העדים, אם שמכזבים או מצדיקים את הדבר שבשאלה, וצמצם את מספרם בשנים. ואם מישחו ירצה לשנות את הכמות הזאת להוסיף או לגרוע אמר לו שמא שהוא טוען בו נמצא בכל כמות שיבוא בה עד שלא יהיה ביניהם הבדל והכמות תהיה תלויה ברצון השופט. והטוען חייב להביא את שני העדים מפני שהוא אומר שהדבר נהיה ובעל דינו אומר שלא היו דברים מעולם. והדבר שיאמרו עליו שהוא נעשה מתאמת גם על פי עדים המעידים רק בענק זמן מן הזמנים, ומה שיאמר עליו שזה לא נעשה יוברר רק ע"פ עדות השייכת על כל הזמנים.

[2a-b] ואי אפשר לדעת מיהו המחוייב (?) בשטר חובו עד שיתברר ממנו אחד בלי שום ספק. וכל הספקות

שיארגו בתאריכים האלה משפטים על ג' דרכים: הראשון אם הספק חל על שני התאריכים. והב' אם הספק חל על אחד מהם, אבל לא על הזמן כלו כי אם על חלקו. והג' אם הספק חל על אחד מהם מראשית הזמן עד סופו. וכ"כ אם תמצא בשני השטרות הזנחת התאריך, אבל לא זה המקום להזכיר את משפטים, כי אני חברתי את הספר הזה רק לשם באור הלכות השטרות והעדיות, ואומר בשער הזה שהשטרות תאריכם בד' סימנים: והם יום השבוע ויום החדש ואיזה חדש ואיזו שנה לשנת מ' לבנין בית שני וזאת שנת מלכות המלך אלכסנדר המכונה ד' אלקרגין, א"כ ביום הזה יכתב למשל בתלחא בשבא דהוא תשעה עשר בירח כסליו לשנת אלפא ומאתן ותלתין ותמני שנין למניינא דרגילנא ביה. ומה שנוגע בשעות לא יכתבו כלל כי אם בירוש' כמה שג' כך היו כותבין בירוש' שעות. ואם לא יזכרו העדים את ד' סימני התאריך האלה ויזנחום בעת עדותם, אזי יאריכו כתב-עדוכם ביום כתיבתו ויודיעו שהיום שהועד עליו, היה מקודם ויכתבו בו מה שידעו [על ד' גבולות?] התאריכים למכתב

4. תה' קי"ט קס.

5. שם קנא.

6. זכר' ו' ט.

שטרא דנן הוה מן קדמת דנא וא(.....)חרנוהי. וכ"כ מי שיעיד על שכיב מרע בשבת או בחג או ביום כפור כמו שזה אפשר שיעיד (בימים אלה) על החולה בפרט, אז יכתוב אחרי יום קדש שהעדות היתה למשל בעשרה בתשרי וכתב(א) דנן כתבנוהי בחד עשר בתשרי וזה לא יזיק כלום. ואם כתב שטר ביום ראשון למשל ולא ימצא את העדים שיעידו לו ביום הראשון כי אם בליל יום שני, זה מותר חוץ ממה שנוגע לגט; ועל אחת כמה וכמה שיהיה מותר בכתובה כמו שא' כתובתיה דחייא בר רב איכתיב ביממא ואיחתים בליליא הוה רב התם ולא אמ' להון ולא מיד⁷. וכל זה שייך עד סוף הלילה ועד שיזרח אור יום השני. ואם לא יעיד בשטר אף אחד, ישליכנו כי לא יצלח לכל דבר ואם יעיד בו אחד או שנים או יותר אנחנו חתמנו ביום פל' בכך וכך לחדש פל' על פל' בר פל' בכל מה דכתיב בשטרא דנן ויחתמו שני עדים או יותר, אז יכתבו השאר תחת חתימתו תאריך שני ויאמרו: אנחנו עדים ביום פל' על כל מה שנכתב בשטר זה ויעידו.

השער הששי

על נחיצות כתיבת המקום. פירושו שצריך לרשום בכתב שם המדינה שהעדות נעשתה שם ושם הנהר הגובל את העיר, למשל כמו שנכתוב עכשיו במדינת בגדאד דעל דיגלת רבה מותבה. וכ"כ אם יהיו במדינה או בעיר מחוזות וחלקים שונים צריך שיכתבו גם שמותיהם. וכ"כ שמות כל הנהרות הגובלים את העיר ואל יהא הדבר הזה קל בעיניך לאמרם אמ' להון רב לספריה כי יתביתו בשילו כתבו בשילו וכי יתביתו בהינו כתבו בהינו⁸. אם גם אין בין שני המקומות כי אם שדה אחד.

השער השביעי

על מה ששייך אל כל השטרות ועל מה שכל העדים חייבים להשגיח עליו... ואומר שעיקרי השטרות אשר אדבר עליהם בשער הזה הם שבעה: הראשון התאריך, אשר על ידו יבדל המוקדם מן המאוחר כמו שפירשתי. והשני המקום כדי שכל עיר שהעיד בה תרשם עם עמה ותושביה. והג' שם האיש שהועד עליו עם כל כינויו ושהעדות נעשתה בבריאות רוח וגוף, ברצונו בלי שום כפייה ושם האיש המועד עליו בדרך הזה: איך ר' פל' בר פל' אמ' לנא הוון עלי טהדי וקנו מני מעכשיו בכל לישאנא דזכואתא וכתבו וחתמו והבו ליה לפל' בר פל' דבצבי נפשי קא מודינא קדמיכון כדלא באונס ולא במרע ולא בשגו ולא בטעו ולא בשלו אלא בליבא שלמא ובדעתא שלמתא⁹. והרביעי...

7. גיטין י"ח ע"א.

8. גיטין פ' ע"א: שילי, היני.

9. עי' ספר השטרות לרב האיי בר שרירא גאון, הוצ' שמחה אסף, ירושלם תר"ץ, עמ' ג', הע' 4—5 ;

עמ' 24, הע' 20.